

Вопросы нивелирования духовных ценностей, потери веры в божественные наставления, моральной деградации человека ради денег и статуса определяют актуальность русскоязычной повести Н. Костомарова и сейчас.

Ключевые слова: повесть, греховное, праведное, художественный мир, Костомаров.

Iryna Terekhova

ARTISTIC REPRESENTATION OF THE PROBLEM OF SINFUL AND RIGHTEOUS IN THE NOVEL BY M. KOSTOMAROV "FORTY YEARS"

In the article the author considers the problem of sinful and righteous in the little-known story of Nikolai Kostomarov «Forty years», which is realized in the work through the concepts of the Devil / God, sin / soul. In addition, in the proposed research the common and distinctive features of the Russian-language and Ukrainian-language versions of the text of the writer are determined, the innovative features of M. Kostomarov-prose writer are highlighted; the didactic guidelines of the work are disclosed. In the form of the protagonist of the novel Forty-Year-Olds, Trohim Yashnyk, the writer's vision of such a religious concept as God's punishment is realized, with the help of the corresponding plot units: murder of a person for the improvement of the material condition, violation of the norms of Christian morals, temptation by the devil, forty-year punishment. The question of leveling spiritual values, the loss of faith in divine guidance, moral degradation of man for the sake of money and status determine the relevance of the Russian-speaking novel by M. Kostomarov and at present.

Key words: story, sinful, righteous, artistic world, Kostomarov.

УДК 821.161.2

ORCID iD 0000-0002-4688-1953

Ольга Циганок

ПРОБЛЕМИ АТРИБУЦІЇ ПОЕТИКИ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ "PRAECEPTA DE ARTE POËTICA..." (1735?)

У статті розглядаються питання, пов'язані зі встановленням авторства та датуванням київського підручника з віршування, який традиційно датується 1735 р. Припускається, що в його основі лежить курс лекцій, прочитаних 1735/36 н.р. Тимофієм Александровичем молодшим братом Сильвестра Кулябки, тоді — викладача Києво-Могилянської академії, у його родовому маєтку в Лубнах. На основі розшифрування хроновіршів встановлено, що 1740/41 н.р. підручник було доопрацьовано, можливо, Василем Ляцевським, який у зазначений рік читав лекції з поезики у Києво-Могилянській академії. Припущення про авторство чи співавторство Тимофія Александровича з'явилося на основі вивчення почерку та місця літературної пам'ятки у конволюті. Автор статті пропонує описувати цю поезику Києво-Могилянської академії таким чином: [Тимофій Александрович]. Praecepta de arte poëtica... (1735, 1740/41).

Ключові слова: поезики, перша половина XVIII ст., Києво-Могилянська академія, Тимофій Александрович.

Тимофій Александрович, у чернецтві Тихін (1714–1746), — один із примітних вихованців та викладачів Києво-Могилянської академії 40–50-х років XVIII ст. Біографічні відомості про нього неповні, однак і вони зображують непересічну особистість: блискучий студент із яскраво вираженою громадянською позицією, проповідник Лаври, шанований викладач поезики

та риторики, префект академії [1, 30–31]. Попри те, що прожив лише 32 роки, зробив багато.

Свого часу нашу увагу привернула риторика «Manuductio...» (Посібник...) (1736) [7], за якою тоді ще спудей Тимофій Александрович приватно навчав молодших братів свого наставника Сильвестра Кулябки [9]. Конволют, до складу якого вона входить, М. Петров описав так: «№ 424

(J. III. 91. 12). Praecepta de arte poëtica in usum Roxolanae juventuti in alma ac orthodoxa Kijovo-Mohilo-Zaborowsciana Academia tradita et explicata, 1735, ркп. в 4-ку, на 169-ти листках, поступившая в акад. Библиотеку от Иоанна Самойловича, 24 окт. 1783 года. Здесь же находится: л. 39. Manuductio ad copiose loquendi scientiam duobus libris comprehensa in usum magnificis ac gener. DD. Jacobo et Basilio Kulabka instituta et explicata Lubnis in aedibus propriis eorum anno Domini 1736» [3, 390]. Насправді лекції з віршування займають перші тридцять дев'ять аркушів конволюту, риторика починається з сорокового (її назва у перекладі — «Посібник із науки красномовства у двох книгах, викладений для використання шляхетними і родовитими панами Яковом і Василем Кулябками, складений і розтлумачений у Лубнах, в їхньому власному домі, року Божого 1736»). Візуально поетика і риторика написані одним почерком, але поетика — дрібнішим. Вважаємо, що це рука Тимофія Александровича. На нашу думку, тим самим почерком зроблено записи за деякі роки у списках студентів й наставників Києво-Могилянської академії 1736–1758 рр. [4].

Усі дослідники, які згадують зазначену поетику, услід за М. Петровим датують її 1735 роком [2; 6; 8; 12] на основі цифр, дописаних іншим почерком на титульному аркуші. Насправді датування цього курсу лекцій — справа непроста. Рік указаний на титульному аркуші таким чином: anno qVo se aLtl eXpLICVIt VerbVM De VIrgIne terrae (року, в який він собою пояснив слово небесних висот із земної Діви). За допомогою так званих церковних літер (M–1000, D–500, C–100, L–50, X–10, V–5, I–1) відчитаємо зашифрований рік (VLIXLICVIVVMDVII — 1740). Вжито цифри: M, D, C, X — по разу, L — двічі, V, I — по п'ять раз, тобто 1000+500+100+10+50+50+25+5. Отже, маємо справу з курсом лекцій, розпочатим восени 1740 р. 1740/41 навчальний рік зазначений і в самому тексті поетики. На арк. 36 натрапляємо на приклад хроновірша — це дистих елегійний на пошану Ісусу Христові, про який сказано: «...eius hexameter per se fert annum 1741 quo finita sunt haec praecepta, pentameter annum 1740 quo inserta haec praecepta» (його гекзаметр у собі містить 1741 рік, коли закінчені ці настанови, а пентаметр — 1740 рік, у якому вони розпочаті) [10, арк. 36].

Хто ж був автором цієї поетики? На перший погляд, Тихін Александрович, як і риторика, що слідує за нею. Можна припустити, що колишній домашній учитель молодих Кулябок читав віршування у Києво-Могилянській академії 1740/41 н.р. Однак збереглися списки студентів й наставників цього навчального закладу 1736–1758 рр., де чітко зазначено, що поетику тоді викладав Варлаам Лящевський [4, арк. 49], згодом ректор Московської слов'яно-греко-латинської академії

й архімандрит. Загалом у академії того року навчалося 567 учнів, із них поетику слухали 53 спудеї. Попереднього, 1739/40 н.р. курс віршування читав Павло Конюшкевич [4, арк. 40], майбутній Митрополит Тобольський і всього Сибіру. Після Варлаама Лящевського у 1741/42 н.р. «учителем школи піітики» для уже 72 осіб був Сильвестр Добринна, згодом архімандрит Глухівського Петропавлівського монастиря [4, арк. 84]. Так би мовити, місця для Тимофія Александровича немає! До того ж, 1741 р. він ще був спудеєм — навчався на богословському курсі та лише 1743 р. прийняв чернечий постриг.

Наведені міркування змусили нас уважніше придивитися до титульної сторінки. 1735 р. дописаний біля хроновірша не випадково. Про помилку тут не йдеться. Хтось знав, що зазначену поетику створено саме 1735 р., хоч і не в Києво-Могилянській академії. У цьому навчальному закладі 1735/1736 н.р. слухали курс лекцій «Via lactea...» (Чумацький шлях...). Збереглися два списки цієї поетики, які згадують В. Маслюк [4, 228] і В. Литвинов [7, 94].

Життя Тимофія Александровича складалося непросто. Як повідомляють історики академії, 1733 р. разом із іншими студентами-філософами він заступився за однокурсника Пантелеймона Чарнецького, який без достатніх підстав був покараний за непокору префектом С. Калиновським. Учасників «философического возмущения» було покарано різками [1]. 1741 р., навчаючись на богословському курсі, Тимофій Александрович разом із однокурсниками звертає увагу ректора Сильвестра Кулябки на незадовільне розслідування Київським магістратом убивства студента Києво-Могилянської академії Г. Маковецького. Таким чином, 1733 р. Тимофій Александрович вивчав філософію, а на наступному курсі опинився лише через вісім років. Де ж він пропадав, маючи такі великі здібності і жагу до навчання?

Відповідь дає сам Тимофій Александрович у передмові до риторики «Manuductio...» (Посібник...) (1736): «Praeceptor Jacobo & Basilio magnificis discipulis suis. Quartum iam annum ingressi sumus, magnifici ac generosi iuvenes, ex quo fidei meae...? estis, ut humaniorum litterarum rudimentis vos imbuerem. Itaque tribus hinc proxime praeteritis annis in illa Rossiae luce, tum grammatices, tum arti poeseos, me domi, in schola professore iter vobis praeceuntibus pro viris operam novastis» (Наставник Якову і Василю, своїм шляхетним учням. Четвертий уже рік, шляхетні та родовиті юнаки, як вас ввірили (?) моїй опіці, щоб я навчив вас основам гуманітарних наук. Таким чином три минулі роки на очах Росії в міру сил ви трудилися з одного боку над граматикою, з іншого боку — над поетичним мистецтвом, під моїм, наставника, керівництвом, що показував вам шлях, у домашній школі) [9, арк. 40].

Таким чином, після інциденту 1733 р. Тихін Александрович був змушений залишити Києво-Могилянську академію. Його прихистив Сильвестр Кулябка у своїх батьків. 1735/36 н.р. домашній учитель викладав поетику, а наступного року — риторику. Саме тоді було створено два курси словесності, про які йдеться вище.

Вважаємо, що Тимофій Александрович 1740/41 н.р. записав і оновив свої лубенські лекції з віршування. Можливо, це було зроблено за вказівкою Сильвестра Кулябки, який думав про нього як про майбутнього викладача. Так і сталося: через три роки отець Тихін прочитав у Києво-Могилянській академії курс лекцій «Praecepta de arte poëtica ad usum Roxolanae juventuti in alma orthodoxa ac celeberrima Kijovo-Mohylo-Zaborowsciana Academia tradita et explicata anno 1743 ad nobiles poëseos auditores» (Настанови з поетичного мистецтва для вжитку української молоді, викладені і витлумачені у православній і преславній Києво-Могило-Заборовській академії для шляхетних слухачів поетики преосвященним отцем Т. Александровичем року 1743) [11]. Аналіз деяких особливостей цього посібника — тема окремої публікації.

Дуже можливо, що Василь Лящевський читав лекції з віршування саме за цим підручником. Александрович і Лящевський були щонайменше добрими знайомими, бо 1733 р. обидва брали участь у «бунті філософів». Василь Лящевський також був змушений залишити академію. Історики повідомляють, що на кошти Рафаїла Заборовського його відправили до європейського центру орієнталістики — університету Галле. Дивне покарання, як і у випадку з Тимофієм Александровичем. Складається враження, що у цьому конфлікті принаймні деякі викладачі і вищі церковні чини були на боці студентів, хоч і не показували цього відкрито. Повернувшись у Києво-Могилянську академію, Василь Лящевський слухав 1739/40 н.р. богослов'я і одночасно викладав у класі фари (аналогії). 1740 р. він висвятився і вже 1740/41 н.р. навчав піітики. Курсу його лекцій немає, вважається, що як посібник із поетики він уклав трагікомедію «О награждении в сем свете приисканных дел мзды в будущей жизни вечной» [1].

Вважаємо, що восени 1740 р. Василь Лящевський не мав змоги (очевидно, не встигав) написати і представити академічному начальству авторський курс поетики, як було прийнято. Надто стрімким був його учительський злет. Очевидно, з відома Сильвестра Кулябки молодий професор використав невідомий в академії оновлений підручник Тимофія Александровича, а як підтвердження своєї готовності викладати створив уже згадану трагікомедію. Хто написав хроновірші, де фігурують 1740 і 1741 рр., Александрович чи Лящевський, достеменно невідомо.

Таким чином, пропонуємо описувати зазначену вище поетику Києво-Могилянської академії таким чином: [Тимофій Александрович]. Praecepta de arte poëtica... (1735, 1740/41).

Подаємо додаткову інформацію про цей підручник, яка у майбутньому може бути використана для його опису.

На арк. 1–8 на нижньому полі розгонистим почерком написано: арк. 1. Ex libris clarissimi viri (Із книг дуже славного мужа); арк. 2. Johannis Samoilovich (Івана Самойловича); арк. 3. dignissimi rhetorices (дуже гідного риторики); арк. 4 in academia Kiioviensi (у Київській академії); арк. 5. magistri et gimnasiarchae (учителя і гімнасіарха (інтенданта)); арк. 6. bibliothecae (до бібліотеки); арк. 7. Academiae Kiioviensi (Київської академії); арк. 8. applicatus anno 1783 octobri 24 die (долучена року 1783 жовтня 24 дня).

Арк. 1. Заголовок у подвійній рамці на титульному аркуші.

Арк. 2. Prosphonesic (?) (давньогрецькою) ad poeseos cultures (Звернення до шанувальників поезії). Початок: O doctae, quae sis addicta iuventa Minervae... (О молодь, віддана ученій Мінерві) (текст опублікувала Джованна С'єдіна [12, 21–22]).

Арк. 3. Liber primus. De necessitate, natura, fine, item de tropis et figuris, generibus et virtute carminum atque speciesque poeseos (Про необхідність, природу, мету, також про тропи і фігури, роди і достоїнства віршів, також про види поезії). Caput I. De necessitate, natura, materia et fine poeseos. § I. Utrum nascent vel fiant poetae (Розділ I. Про необхідність, природу, предмет і мету поезії. § I. Чи поетами народжуються, чи стають). Початок: Quamquam poetica naturam sive ingenium maxime desideret, nihil tamen sine arte valet... (Хоч поетичне мистецтво дуже сильно вимагає природних даних, тобто хисту, однак воно не має ніякої сили без майстерності).

§ II. Notatio de natura poeseos (Замітка про природу поезії).

Арк. 3 зв. § III. Quid materia poetae et quis eius finis (Що таке предмет поета і яка його мета).

§ IV. Quid distent poema et poesis (У чому відмінність між віршем і поезією).

Арк. 4. Caput II. De generibus, virtutibus et vitiis carminum (Про роди, достоїнства і вади віршів). § I. De generibus carminum (Про роди віршів).

Арк. 5 зв. De virtute et vitiis carminum (Про достоїнства і вади віршів).

Арк. 6. Caput III. De vario exercitationis genere (Про різні роди вправ). § I. Primum exercitationis genus (Перший рід вправи). § II. Secundum exercitationis genus (Другий рід вправи). § III. Tertium exercitationis genus (Третій рід вправи).

Арк. 12. Caput V. De speciebus poeseos (Про види поезії). § I. De epopoeia (Про епопею).

Арк. 20. § II. De legibus quibusdam carminis hexametri (Про деякі правила гекзаметра).

Арк. 21 зв. § III. De poesi elegiaco (Про елегійну поезію).

Арк. 24 зв. § IV. De poesi lyrica (Про ліричну поезію).

Арк. 26. § V. De tragoedia (Про трагедію).

Арк. 26 зв. § VI. De comoedia (Про комедію).

Арк. 27. § VII. De poesi satyrica (Про сатиричну поезію).

Арк. 27 зв. § VIII. De poesi bucolica (Про буколічну поезію).

Арк. 28. § IX. De poesi epigrammatica (Про епіграматичну поезію).

Арк. 31. § X. De epitaphia sive funebri poesi (Про епітафію, або похоронну поезію).

Арк. 32 зв. § XI. De curioso epigrammatum genere (Про курйозний рід епіграм).

Арк. 36 зв. та 38 зв. пусті.

Арк. 37–38 — латинські та польські вірші.

ДЖЕРЕЛА

1. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст. [Енциклопедичне вид.]. — К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2001. — С. 30–31.
2. Маслюк В.П. Латиномовні поетики і риторики XVII — першої половини XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні / В.П. Маслюк. — К. : Наукова думка, 1983. — С. 227–228.
3. Петров Н. Описание рукописей церковно-археологического музея при Киевской духовной академии / Н. Петров. — Вып. 1. — К., 1875.
4. Списки студентов и наставников Киево-Могилянской академии 1736–1758 гг. // ИР НБУВ. — Ф. 160. — Шифр 172.
5. Стратий Я.М. Описание курсов философии и риторики профессоров Киево-Могилянской академии / Я.М. Стратий, В.Д. Литвинов, В.А. Андрушко. — К. : Наукова думка, 1982.
6. Циганок О. Генологічні концепції фунерального письменства в Україні XVII–XVIII ст.: основні напрямки досліджень / О. Циганок. — К. : Університет «Україна», 2011.
7. Циганок О. Мовна особистість автора лубенської риторики 1736 р.: спроба реконструкції / О. Циганок // Літературознавчі студії. — Вип. 35. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2012. — С. 189–200.
8. Циганок О. Фунеральне письменство в українських поетиках та риториках XVII–XVIII ст.: теорія та взірці : моногр. / О. Циганок. — Вінниця : ПП «ТД«Едельвейс і К», 2014.
9. Manuductio ad copiose loquendi scientiam duobus libris comprehensa in usum magnificis ac gener[osissimis] DD. Jacobo et Basilio Kulabka institute et explicate Lubnis in aedibus propriis eorum anno Domini MDCCXXXVI // ИР НБУВ. — Ф. 301. — Шифр ДА /П424. — Арк. 39–169.
10. Praecepta de arte poëtica in usum Roxolanae iuventuti in alma ac orthodoxa Kijovo-Mohylo-Zaborowskiana Academia tradita et explicata 1735 // ИР НБУВ. — Ф. 301. — Шифр ДА /П424. — Арк. 1–38.
11. Praecepta de arte poëtica ad usum Roxolanae juventuti in alma orthodoxa ac celeberrima Kijovo-Mohylo-Zaborowskiana Academia tradita et explicata anno 1743 ad nobiles poëseos auditores // ИР НБУВ. — Шифр 326/П 103. — Арк. 53–159, 319–350 зв.
12. Siedina Giovanna. Kiev e Leopoli: il testo culturale / a cura di Maria Crazia Bartolini, Giovanna Brogi Bercoff. — Firenze : Firenze University Press, 2007. — P. 21–22.
13. Via lactea in praeclaro caelo almae Orthodoxae Academiae Kiovo-Mohyla-Zaborouskianaeproposita... 1735/1736 // ИР НБУВ. — Шифр 690/485 С. — Арк. 141–256.

REFERENCES

1. Kyievo-Mohylianska akademiia v imenakh, XVII-XVIII st. [Entsyklopedychne vyd.]. (2001). Kyiv: Vydavnychy dim «KM Akademiia», pp. 30–31.
2. Masliuk V.P. (1983). Latynomovni poetyky i rytoryky XVII — pershoi polovyni XVIII st. ta yikh rol u rozvytku teorii literatury na Ukraini. K., Naukova dumka, pp. 227–228.
3. Petrov N. (1875). Opisanie rukopisei tserkovno-arkheologicheskogo muzeia pri Kievskoi dukhovnoi akademii. Vyp. 1, Kiev.
4. Spiski studentov i nastavnikov Kievo-Mogilianskoi akademii 1736–1758 gg. IR NBUV, Fond 160, Shifr 172.
5. Stratii Ya.M. (1982). Opisanie kursov filosofii i ritoriki professorov Kievo-Mogilianskoi akademii. Kiev: Naukova dumka.
6. Tsyhanok O. (2011). Henolohichni kontseptsii funeralnoho pysmenstva v Ukraini XVII — XVIII st.: osnovni napriamki doslidzhen. K., Universitet «Ukraina».

- 7 Tsyhanok O. (2012). *Movna osobystist avtora lubenskoj rytoryky 1736 r.: sproba rekonstruktsii. Literaturoznavchi studii*, 35, 189–200.
8. Tsyhanok O. (2014). *Funeralne pysmenstvo v ukrainskykh poetikakh ta rytorykakh XVII–XVIII st.: teoriia ta vzirtsia (monografii)*. Vinnytsia: PP «TD «Edelveis i K».
9. *Manuscriptum ad copiose loquendi scientiam duobus libris comprehensa in usum magnificis ac gener[osissimis] DD. Jacobo et Basilio Kulabka institute et explicate Lubnis in aedibus propriis eorum anno Domini MDCCXXXVI*. IP НБУВ, Fond 301, Shyfr ДА /П424, ark. 39–169.
10. *Praecepta de arte poetica in usum Roxolanae iuventuti in alma ac orthodoxa Kijovo-Mohylo-Zaborowsciana Academia tradita et explicata 1735*. IR NBUV, fond 301, shyfr DA /P 424, ark. 1–38.
11. *Praecepta de arte poetica ad usum Roxolanae iuventuti in alma orthodoxa ac celeberrima Kijovo-Mohylo-Zaborowsciana Academia tradita et explicata anno 1743 ad nobiles poëseos auditores*. IR NBUV, shyfr 326/P 103, ark. 53–159, 319–350 zv.
12. Siedina Giovanna. *Kiev e Leopoli: il testo culturale / a cura di Maria Crazia Bartolini, Giovanna Brogi Bercoff*. Firenze: Firenze University Press, 2007. P. 21–22.
13. *Via lactea in praeclaro caelo almae Orthodoxae Academiae Kiovo-Mohyla-Zaborouscianaeproposita... 1735/1736*. IR NBUV, shyfr 690/485 C, ark. 141–256.

Ольга Цыганок

**ПРОБЛЕМЫ АТРИБУЦИИ ПОЭТИКИ КИЕВО-МОГИЛЯНСКОЙ АКАДЕМИИ
“PRAECEPTA DE ARTE POETICA...” (1735?)**

В статье рассматриваются вопросы, связанные с установлением авторства и датировкой киевского учебника по стихосложению, который традиционно датируется 1735 г. Предполагается, что в его основе лежит курс лекций, прочитанных в 1735/36 уч.г. Тимофеем Александровичем младшим братьям Сильвестра Кулябки, тогда — преподавателя Киево-Могилянской академии, в его родовом имении в Лубнах. На основе расшифровки хроно стихов установлено, что в 1740/41 уч.г. учебник был доработан, возможно, Василием Лящевским, который в указанный год читал лекции по поэтике в Киево-Могилянской академии. Предположение об авторстве или соавторстве Тимофея Александровича сделано на основании изучения почерка и места литературного памятника в конволюте. Автор статьи предлагает описывать указанную поэтику Киево-Могилянской академии следующим образом: [Тимофей Александрович]. Praecepta de arte poetica... (1735, 1740/41).

Ключевые слова: поэтики, первая половина XVIII в., Киево-Могилянская академия, Тимофей Александрович.

Olha Tsyhanok

**PROBLEMS OF ATTRIBUTION OF POETICS OF THE KYIV-MOHYLA ACADEMY
“PRAECEPTA DE ARTE POETICA...” (1735?)**

The article deals with issues related to the determination of authorship and dating of the Kyiv poetry textbook, which traditionally dates to 1735. It is assumed that its basis is the course of lectures that were delivered in 1735/36 by Tymofii Aleksandrovych (later monk Tykhin) for the younger brothers of Sylvester Kuliabka, then — a teacher of the Kyiv-Mohyla Academy, in his family estate in Lubny. Tymofii Aleksandrovych is one of the notable pupils and teachers of the Kyiv-Mohyla Academy of 40-50-ies of the 18 century: a brilliant decent student, a preacher of Lavra, a teacher of poetics and rhetoric, the prefect of the academy. Based on the description of chronological verse, it is found that in 1740/41 the textbook was revised, perhaps by Vasyl Liashchevskyi, who in this year taught poetics at the Kyiv-Mohyla Academy. The determination of the authorship or co-authorship of Tymofii Aleksandrovych is made on the basis of studying the handwriting and place of the literary monument in the manuscript book. The author of the article proposes to describe this poetics of the Kyiv-Mohyla Academy as follows: [Tymofii Aleksandrovych]. Praecepta de arte poetica... (1735, 1740/41). The article provides information on the structure of the poetics. The titles of parts, sections and paragraphs in Latin and Ukrainian are given, as well as additional information about this tutorial. This article is a part of a project on description all the ancient poetry textbooks that are stored in Kyiv, regardless of their origin.

Key words: poetics, first half of 18th century, Kyiv-Mohyla Academy, Tymofii Aleksandrovych.